

Ann-Mari Sellerberg

Anna Hedenus:

At the end of the rainbow. Post-winning life among Swedish lottery winners

Göteborg Studies in Sociology No 45, University of Gothenburg,
Department of Sociology, 2011

Anna Hedenus avhandling har rönt en välförtjänt uppmärksamhet. Många blev nyfikna av rapporterna i medierna: Vad gjorde egentligen de 427 lotterivinnarna när de fick sin vinst på mellan 500 000 och 7,5 miljoner kronor? Fortsatte de att förvärvsarbeta? Det är dessa lotterivinnarens beskrivningar av livet efter vinsten som utgör empiriskt material i Anna Hedenus avhandling. Hedenus har även gjort 14 bandade intervjuer med miljonvinnare.

Vi har alla i massmedia läst om storvinnaren som slutar utblottad. Bilden av lottovinnaren som flyr sin arbetsplats till Maldiverna och som slösar bort vinsten på onödigheter är vida spridd. Under denna idé ligger också föreställningen om den instrumentella arbetaren, tjänstemannen, det vill säga arbetaren som förvärvsarbetar endast av ekonomiska skäl. Behöver man inte arbeta för pengarna så slutar man. Det är denna bild som Hedenus motbevisar på basis av gedigna empiriska data. För bilden av den slösande storvinnaren som lämnar allt är egentligen djupt osociologisk.

Precisering

Anna Hedenus är inte den första som ställer frågor till vinnare om vad som händer efter storvinsten. Lotteriforskning har en tradition och det finns en rad forskare som undersökt vad människor gör efter en storvinst (Eckblad & von der Lippe 1992, Falk & Mäenpää 1999, Kaplan 1978). I alla dessa studier har man även kommit fram till att det stora flertalet fortsätter sitt arbete som förut.

Viktigt är att Anna Hedenus i sin avhandling preciserar tydligare. Hur ser den lilla grupp ut som går ner i arbetstid? Vilka tar sig en obetald ledighet efter vinsten? Det visar sig att några

Ann-Mari Sellerberg, professor
i sociologi vid Sociologiska institutionen,
Lunds universitet
ann-mari.sellerberg@soc.lu.se

tar sig en kortare ledighet och sedan återgår till sitt arbete. Andra närmar sig pensionsåldern och går kanske i en något förtida pension. I stort rör det sig om mellan 30 och 20 procent, som går ner något i tid eller gör kortare uppehåll och så vidare. En fjärdedel tar ut en viss ledighet. Att uppmärksamma är dock att av dessa tar sig nästan samtliga mindre än en månads ledighet. De som lämnar arbetet är i 60-årsåldern och säger också att det fanns andra skäl än lotterivinsten till att de lämnade arbetet. I Anna Hedenus undersökning är det 62 procent som arbetar precis som förut. En viss begränsad förändring av arbetstiden återfanns som nämnts hos en femtedel. I stort sett lever således vinnarna som förut.

Livspusslets inverkan?

I en analys som återges i avhandlingen har Anna Hedenus en bakgrundsvariabel som hon kallar *Work Family Balance* (WFB). Hon studerar närmare de intervju-personer som själva anger att de upplever en obalans mellan sitt arbetsliv och sitt familjeliv. Det är denna grupp som i massmedia går under beteckningen livspussselfamiljerna. I familjen finns småbarn och man har krävande arbeten. Intressant är dock att det inte är denna grupp som går ner i arbetstid. De som går ner något i arbetstid är i stället medelålders kvinnor utan barn hemma. Några av dessa övergår till en något kortare arbetstid. Vi kan också urskilja en svag tendens till att de som har ett fysiskt ansträngande arbete, liten kontroll över sina arbetstider, dåliga möjligheter till utbildning och inte trivs särskilt bra med sina kolleger i något högre grad minskar sitt engagemang i arbetslivet. Men i stort kan man säga att även den som har fysiskt ansträngande arbete, liten kontroll över arbetstiden, få möjligheter till utbildning och inte trivs särskilt bra med sina kolleger fortsätter med sitt arbete som vanligt.

Vinstpengar som hot och ansvar

I två artiklar i avhandlingen behandlar Hedenus vad vinnarna gör med sina pengar. Intressant är här den självpresentation som vinnarna ger. Anna Hedenus grundar här sin analys på de 14 bandade intervjuerna. En artikel behandlar ämnet självpresentation och *sudden wealth*; här berättar nästan samtliga intervjuade en historia om slösaren, en *cautionary tale*, det vill säga en moralitet om hur illa det kan gå, en försiktighetshistoria. Historien pekar ut hur rakt åt pipan det går för den som inte aktar sig. Vinnarna kontrasterar sig mot detta och betonar i stället att de är som de alltid har varit förut: "Jag är försiktig med min konsumtion, jag unnar mig lite, kanske något lite extra i tillvaron. Men samtidigt sparar jag på annat. Jag försöker få grepp om och tämja pengarna. Och jag har kvar mina gamla vänner." Det framstår som att vinsten upplevs som en moralisk prövning. Vinsten innebär risker och hot. Den går att slösa bort på ingenting. Vinsten kan göra barnen bortskämda. Berättelserna antyder ibland en känsla av skuld över

pengarna; det är ett förpliktigande ansvar att förvalta dessa pengar rätt.

Analysen av det kvalitativa materialet är intressant. Den visar att vinnarna ser på vinstpengarna som någonting extra att sköta och förvalta. Pengar har inom sociologin, bland annat då av klassikern Georg Simmel (1990), tolkats som det mest anonyma. Pengar luktar inte. Pengar som pengar. Pengarna kan användas till vad som helst. Anna Hedenus går emot Simmels tanke om detta. Hon utgår i stället från Viviana Zelizer (1994) som poängterar pengarnas sociala innebörd. Människor delar tankemässigt in sina pengar i olika kategorier med hänsyn till vad de ska användas till. Pengarna öronmärks.

Anna Hedenus visar med sin avhandling att föreställningen om att man vill arbeta bara för pengarnas skull inte stämmer särskilt väl. Många hade haft möjlighet att göra uppehåll och att gå ner i arbetstid. Det är klart att här återkommer klassiska tankar om övriga sociala funktioner som ett arbete har; det strukturerar dagen, det ger sociala kontakter, det gör att man känner att man gör nytta etcetera. En icke avvikande medborgare i samhället arbetar. En som lever enbart på sina vinstpengar avviker. Detta forskningsresultat har visats många gånger och förtjänar att understrykas igen.

Kontinuitetsbias?

Ytterligare ett viktigt forskningsresultat som i en mening rör förvärvsarbetet antyds i avhandlingen: vinstpengarna handlar egentligen inte så mycket om verkliga handlingar som om *möjliga* handlingar. Man skulle kunna säga upp sig om chefen eller arbetskamraterna blir besvärliga. Man kan potentiellt göra det ena och det andra. Framtiden känns ändå tryggad. Jag menar att dessa är viktiga upplevelser som innebär stora förändringar i livet även om man aldrig använder möjligheterna. I någon mån tycker jag att Anna Hedenus underbetonar denna aspekt av de nya pengarna och ett möjligt nytt förhållningssätt till arbetet.

En fråga som jag ställer mig är om Hedenus kanske väl mycket betonar att allt är som förut. Man går till jobbet som förut. Man konsumerar som förut. "Jag är jag. Bara för att jag får fem miljoner kronor ändrar jag inte mitt liv, inte mitt sätt att vara." Samtidigt diskuterades vid disputationen existensen av moral, en *kontinuitetsmoral*, som gör att man underbetonar förändringar. Detta är en moral som *kan* ha präglat såväl intervjuerna som vinnarnas kryss i enkätformuläret.

Denna möjliga kontinuitetsbias kan dölja betydelsen av extravärdet hos rikedom, *the surplus value of wealth*. Uttrycket är hämtat från Simmel. Detta extravärde avser den säkerhet och trygghet (i detta fall) vinnaren kan känna för att hon/han nu har en buffert. Vinnaren kan som ovan nämnts känna en slags karskhet på jobbet. Man talar om att *screw the boss*. Några av de intervjuade berättar också om hur de tröttnade på sina chefer och sa upp sig, vanligen då för att hitta ett nytt arbete. En vinnare av ett flermiljonbelopp hamnar i en bättre

förhandlingsposition med en motpart även om inte ett öre av pengarna används. En intervjuperson hänvisar till reklamen där en anställd snyter sig i gardiner på arbetsplatsen. Redan tanken och möjligheten förändrar tillvaron.

Slutkommentarer

Avhandlingen är mycket välskriven. Den är klok och balanserad i sina tolkningar. Inget sensationsmakeri här!

Några frågor och synpunkter har jag dock. För det första hade jag önskat mer resonemang om hur kontinuitetsbiasen kan tänkas ha inverkat på svaren – såväl i enkäten som i intervjuerna. För det andra hade jag även önskat mer fokus på vad som händer i familjelivet med pengarna, det vill säga *inom* familjerna. Hedenus antyder viss brist på överensstämmelser i intervjuerna, att ibland talar vinnaren om *mina* pengar och ibland om *våra*, det vill säga om hela familjens pengar. Uttryckssättet vacklar, belysande nog och Hedenus är observant att även se sådana ambivalenta ordval. Man kan även tänka sig att relationen till barn och tonåringar och till vuxna barn förändras nu när föräldrarna vunnit sju miljoner. De argument som kan komma upp i ekonomiska diskussioner inom familjen är nya. Detsamma kan gälla föräldrar när vuxna barn vinner. Hur ser diskussionerna ut? Hur sker förhandlingarna mellan makar när man har gemensam ekonomi och en vinner? En fråga blir även *vem* i familjen som ska öronmärka? Vem ska organisera dessa nya pengar som kommit till familjen? Här finns ju en stark moral; pengarna ska gå till sina rätta syften. För det tredje, genom den tämligen traditionella utgångspunkten som Anna Hedenus har i sin start med att studera om vinnarna fortsätter att arbeta eller inte menar jag att förändringarna i dessa människors liv tenderar att underbetonas. Visst, man fortsätter sitt arbete och man fortsätter att konsumera ungefär som man tidigare gjort. Men detta sker i en annan position, med mer möjligheter, och med den speciella känsla som *the surplus value of wealth* kan ge.

Det är klart att slösaren med det tragiska livsödet efter vinsten finns. Men intressant är föreställningen att detta skulle vara ett vanligt utfall av vinsten. Som läsare undrar man över att denna föreställning av någon anledning anammats av så många. Jag har sökt på nätet efter miljonvinnare med förstörda liv och jag fann några artiklar i kvällspressen. Ofta var de från 80-talet och 90-talet. Berättelsen, moraliteten, om den slösaktige vinnaren som slutar utblottad i nedsliten husvagn och med svårt drogberoende är intressant i sig. När jag berättat om Anna Hedenus studie av lotterivinnare blev reaktionen ofta just den: Det går väl illa? De tragiska utgångarna är dock ovanliga. Den spridda hotbilden visar att det inte bara är för lotterivinnarna som den slösande personen tornar upp sig som en skrämmande gestalt. Hotbilden finns också bland alla oss icke-vinnare. Tänk så illa det *kan* gå om vi skulle vinna! Pengar kräver ansvar. De

måste tämjas. Frågeställningen om hur storsvinnarna resonerade och om (nästan) allas vår hotbild om hur illa det kan gå om man hanterat sina pengar illa utgör en välbehövlig korrektion av vanliga konsumtionstolkningar. Inte minst inom sociologin, som till exempel hos Zygmunt Bauman, där vardagsmänniskornas konsumism och köphets överbetonas. På ett sätt kan man säga att de människor som presenteras i TV-programmet *Lyxfällan* har samma hotbildsfunktion som den tragiska storsvinnaren. Dessa är de varnande exemplen som vi som tämjer och öronmärker våra pengar kan skaka på huvudet åt. Min mycket öppna fråga blir därför till slut: Vad säger egentligen allt detta om hur vi (nästan) alla hanterat och förhåller oss till pengar?

Referenser

- Eckblad GF & von der Lippe A (1992): "Norwegian lottery winners: Cautious realists". *Journal of Gambling Studies* 10(4), s 304-322.
- Falk P & Mäenpää P (1999): *Hitting the jackpot: Lives of lottery millionaires*. Oxford: Berg.
- Kaplan HR (1985): "Lottery winners and work commitment: A behavioral test of the American work ethic". *Journal of the Institute for Socioeconomic Studies* 10: s 82-94.
- Simmel G (1990): *The philosophy of money*. London, New York: Routledge.
- Zelizer V (1994): *The social meaning of money*. New York: BasicBooks.